

УДК 340.12

Луцький Андрій Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри філософії права
та юридичної психології
проректор Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ

У статті здійснюється аналіз основоположних засад правових ідей українського консерватизму. Розкриваються погляди на державу та право основоположника вітчизняного консерватизму В. Липинського. Характеризується запропоновані ним ідеї націотворення та територіального патріотизму, як основні ідеологічні складові консервативного світогляду українців. Встановлюється зв'язок між поглядами В. Липинського та сучасним неоконсерватизмом в Україні.

Ключові слова: консерватизм, неоконсерватизм, націотворення, ідеологія, правовий зміст, класократія, демократія.

Постановка проблеми. Актуалізація вивчення правового змісту ідеології консерватизму зумовлена рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів. Об'єктивну сторону становить необхідність розкриття ідеології вітчизняного консерватизму з огляду на його домінуючий характер, як правової ідеології в роки національно-визвольних змагань початку ХХ ст. (особливо в період існування Української держави Гетьмана П. Скоропадського). Суб'єктивні чинники актуалізації дослідження правового змісту консерватизму зумовлені тим, що в наш час активізували свою діяльність політичні партії та громадські організації, що ґрунтуються на ідеях неоконсерватизму. З'ясування сутності та взаємозв'язку правового змісту ідеології українського консерватизму та його вплив на сучасний неоконсерватизм становить наукову актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі аналізу ідеологічного змісту консерватизму присвячено чимало праць як вітчизняних так і зарубіжних науковців. основна заслуга в аналізі консерватизму як правової та ідеологічної системи належить Е. Берку, Ж. де Местру, Р. Екleshалю, Е. Керку, К. Мангейму, А. де Токвілю, В. Липинському та ін. Разом з тим вивчення вітчизняних філософсько-правових ідей консервативного напрямку, не до кінця завершено. Основна увага звертається насамперед на філософські погляди ідеолога українського консерватизму – В.Липинського, в контексті чого аналізуються і його правові ідеї. Натомість комплексне формулювання правового змісту ідеології українського консерватизму та його вплив на сучасний неоконсерватизм відсутнє.

Методологічною основою нашого дослідження стали праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Р. Керк, Н. Козак, С. Лінецький, В. Майданюк, Ю. Манелюк, Ф. Турченко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення правового змісту ідеології українського консерватизму та встановлення його впливу на сучасну суспільно-політичну

думку, зокрема на неоконсерватизм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи зміст українського консерватизму та неоконсерватизму, необхідно необхідно проаналізувати основні етапи формування цієї правової ідеології та історико-правові особливості її поширення на території України. Консерватизм, як ідеологія зародився у кінці XVIII ст. після Великої французької революції. Консерватизм виник як протидія та альтернатива революційній народній диктатурі, яку тоді називали демократією, і став опонентом ліберальних ідей в сучасній йому формі. Консерватизм став відповіддю на руйнування традицій, революційний терор, захоплення влади демагогами. Консерватори намагалися зберегти всю спадщину цивілізації та старі суспільні традиції, а якщо зміни необхідні, то замість революції пропонували еволюцію та реформи [7, с. 132].

У пореволюційній Франції, консерватизм виник як протидія та альтернатива революційній народній диктатурі, що асоціювалася з демократією. Виступаючи проти руйнування політичних традицій та революційного терору, консерватори намагалися зберегти цивілізаційну спадщину, а необхідні зміни пропонували здійснювати шляхом аргументованої правової еволюції та реформ.

У якості позначення правової ідеології, а саме феодально-аристократичної, вперше термін «консерватизм» (фр. *conservatisme* – зберігати, охороняти) використав у 1815 р. французький мислитель і державний діяч Ф. Р. Шатобріан. Під цією ідеологією він розумів бажання вищих суспільних прошарків, що втратили свій вплив на суспільство внаслідок революційних потрясінь, протистояти поширенню революційних змін та ліберально-демократичних ідей, апелюючи при цьому до таких важливих суспільних цінностей, як традиція, досвід, авторитет, релігія, тощо. В середньовічній Європі, зокрема в містах Італії словом «*conservator*» називали охоронців закону, англійських мирових суддів також називали захисниками (*conservators*), тобто це слово завжди означало безпеку і завжди мало позитивне значення [2, с. 3-4]. Попри те, що ідеї консерватизму прослідковуються ще у поглядах Платона, Аристотеля та Цицерона, засновником політичного консерватизму прийнято вважати англійця Е.Берка. Його послідовники Ж. де Местр, Л. де Бональд, К. Меттерніх, Х. Доносо Кортес, Д. Адамс, А. Гамільтон сформулювали основоположні засади та теоретичну сутність європейського консерватизму.

Для України поширення консервативної ідеології було закономірним явищем, зумовленим відсутністю власної державності та боротьбою проти чимраз зростаючої полонізації і русифікації. Український консерватизм виявився у збереженні рідної мови, віри, звичаїв і обрядів, традиційних форм родинного і громадського життя, і допоміг зберегти українську національну ідентичність в умовах бездержавності і чужоземних окупацій [1, с. 1108]. Особливого поширення консервативна ідеологія отримала в Україні в період національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., коли забезпечення та дотримання національних традицій, мови та культури були ключовими в процесі відродження національної державності.

Енциклопедична література при визначенні поняття «консерватизму» послуговується наступними дефініціями. В Енциклопедії Українознавства консерватизм визначається як духовна настанова, що бачить особливу цінність у традиційному ладі і традицією освячених установах, формах життя, а тому прагне їх зберегти [1, с. 1108]. У політологічному енциклопедичному словнику консерватизм розглядається як політична ідеологія і практика суспільно-політичного життя, що орієнтується на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад [9, с. 165]. У короткому Оксфордському політичному словнику під

консерватизмом мається на увазі політична філософія, яка прагне зберегти те, що вважають за найкраще в усталеному суспільстві і чинить спротив радикальним змінам [4, с. 332].

Таким чином, у сучасній юридичній та філософській науці сформувалася усталена думка про консерватизм, як політичну ідеологію, що має на меті дотримання усталених у суспільстві політичних, культурних та духовних норм, а також можливу їх трансформацію шляхом реформ та перетворень. Власне по сьогоднішній день залишається дискусійним питання про трактування консерватизму власне як ідеології. Однак, в нашому дослідженні, ми не будемо підходити до розкриття ідейного змісту консерватизму, а зосередимо увагу на його політичній складовій, у рамках якої і проявляється сутність консервативних ідей, незалежно від того який політичний устрій чи державний лад передбачається зберегти.

В наші дні під впливом різноманітних факторів відбувається трансформація поглядів та ідеалів консерватизму. Так, якщо на початку ХХ ст. основною метою ідеологів українського консерватизму було відродження незалежної Української держави, то тепер, в часи незалежності, пріоритетними завданнями виступають активні заходи у різних сферах державного життя, спрямовані на політичне, економічне, культурне піднесення України і здобуття нею вагомого місця у світі [3].

Основна відмінність українського консерватизму та неоконсерватизму це зміна поглядів на ідеальну форму держави. Виходячи із сучасних реалій, коли встановлення монархії в Україні є практично неможливе, вони виступають за республіканський лад (однак тут спостерігається спільна риса, при відстоюванні республіканізму відбувається орієнтація на так звану, козацьку республіку, так само як і монархісти були прихильниками відновлення гетьманства). Базою для сучасного традиціоналістського та радикального консерватизму продовжує залишатися національна ідея як основа буття нації, а відтак для них характерна вимога конституційного закріплення державної ідеології. Величезного значення прихильники цих напрямів надають збереженню національних традицій, мови, культури, релігії, моралі, розвитку національної освіти і науки. На відміну від консерватизму першої половини ХХ ст., у сучасному традиціоналістському консервативному напрямі відсутня космополітична та клерикальна гілки, а всім його організаціям властиве національне спрямування [3].

У сучасному неоконсерватизмі, на відміну, від консервативних концепцій початку ХХ ст. основна увага акцентується не на політичній, а на економічній сфері суспільно-політичного життя. Так, основними програмними засадами сучасних неоконсервативних партій та громадських організацій України є пропагування ідей вільної конкуренції, ринкових відносин, всебічної приватизації, спрощення податкової системи тощо знайшли своє втілення в програмах багатьох неоконсервативних організацій сучасної України [3]. Однак, з огляду на стримані політичні погляди та не «цікаві» для суспільства ідеали збереження класичних форм організації держави та регулювання економіки, ці партії не користуються популярністю. Неоконсерватизм загалом представлений у політичних програмах і провідних вітчизняних політичних партій таких як ВУ «Батьківщина», ВО «Свобода» та Партія Регіонів, однак, вони не визначають основний вектор їхньої політичної діяльності, оскільки не можуть забезпечити швидкого розв'язання соціально-економічних та політичних проблем, що склалися в державі.

Загалом, для з'ясування сутності та ідеології українського консерватизму необхідно розкрити основні історико-правові умови у яких він розвивався та проаналізувати погляди найвідомішого його представника В. Липинського. Що стосується

історичних реалій формування та розвитку українського консерватизму, то ідеальним етапом для цього був період національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. Правотворча і державницька діяльність у цей період була можливістю реалізації різноманітних політичних і правових ідеологій, в тому числі і консервативної. Влітку 1917 р. на Полтавщині почала формуватися консервативна самостійницька організація – Українська демократично-хліборобська партія, організаторами і ідеологами якої були В. К. Липинський, В. М. Шемет і С. М. Шемет. Однак, ця партія до весни 1918 р. так і не вийшла на загальноукраїнський загаль, залишаючись регіональною організацією [10]. Не отримавши підтримки серед членів Української Центральної Ради, представники демократично-хліборобської партії переорієнтували свої погляди на П.Скоропадського, який на їхню думку був виразником національних державницьких традицій (встановлення гетьманату, як історично-притаманної українцям форми державного устрою).

Розробником концепції українського консерватизму, на притаманних виключно українцям державницьким ідеалам був В. Липинський. Виступаючи з підтримкою П. Скоропадського, В. Липинський сформулював теоретичний зміст вітчизняної державницької концепції, що ґрунтувалася на консервативних ідеалах гетьманату – національної монархічної системи. Ідеї В. Липинського є основоположними при формуванні сучасної консервативної концепції.

В основі консервативної концепції В. Липинського є категорія нації та її консолідації. На його переконання держава являє собою єдино можливу форму націотворення, оскільки лише за умови набуття власної державності етнічна спільнота здобуває можливість перетворитися на націю, національно ідентифікуватися [8, с. 248]. На думку В. Липинського, консерватизм є традиційною українською правовою ідеологією, яка необхідна для побудови міцної держави. У його розумінні консерватизм – це утвердження всередині українського громадянства організованих сил авторитету, дисципліни, правопорядку, політичної культури, які були б здатні стати в майбутньому носіями української державної влади [5, с. 444].

Іншою важливою складовою українського консерватизму є територіальний патріотизм. Саме він, на думку В. Липинського виступає основним об'єднавчим чинником, оскільки спонукає до пробудження почуття солідарності і єдності між усіма постійними мешканцями української землі, незалежно від їхнього етнічного походження, соціального статусу, віросповідання, соціально – культурного рівня [11]. Він вважав, що Україна має стати спільною батьківщиною для всіх своїх громадян.

В. Липинський, підійшовши критично до аналізу основних форм державності, розробив і запропонував власну типологізацію. Основним критерієм, що визначав форму держави, були відносини між соціальними групами, які у В. Липинського були активною меншістю (аристократи) та пасивною більшістю (широкі суспільні маси). Зокрема В. Липинський вирізняв три типи: демократію з республікою, охлократію з диктатурою та класократію з правовою монархією [8, с. 249]. При цьому вчений зауважує, що жодна нація не почала і не може почати своє існування від демократії, оскільки демократичні нації можуть існувати тільки там, де вже була або є своя власна національна держава, тобто там, де вже були і правила свої власні класократичні або охлократичні аристократії [5, с. 245].

Виходячи з наведеної типологізації, ідеальною формою державного устрою В. Липинський вважав класократію, яка характеризувалася відзначається рівновагою між владою. Демократія, на його думку характеризується порушенням рівноваги між владою

та свободою, а охлократія означає абсолютне панування войовників-непродуцентів із цілковитим придушенням свободи і самодіяльності громадян [8, с. 249].

Зразком держави з класократичною формою державного устрою, на думку В. Липинського була Англія, у якій, на його думку існує гармонійна рівновага між владою і свободою, між силами консерватизму і прогресу. У цій системі громадянство наділене свободою економічної, культурної та політичної самодіяльності, але ця свобода дисциплінована авторитетом сильної і стабільної державної влади. Монархічна форма Британії початку ХХ ст. була закономірних та ідеальним взірцем для усіх представників консервативної думки, оскільки за існування сильної монархічної влади, вдалося досягнути високого рівня прав і свобод для громадян та взаємозв'язку між усіма соціальними верствами.

Ідеалізм класократичного устрою визначається тим, що він не лише допускає, а навіть вимагає свободи критики та опозиції. Однак все це відбувається без революційних зламів, оскільки діє в межах традиційного правопорядку, що виховує її в душі політичного реалізму та відповідальності [8, с. 249].

Для сучасних політичних реалій, організація класократичної форми державного устрою є неможливою, однак окремі її положення є складовою у процесі побудови громадянського суспільства та соціально держави. Загалом В. Липинський визначаючи класократію, які ідеальну форму державного устрою, піддає гострій критиці демократію. Основний негатив якої, на його думку, полягає в тому, що за її функціонування неможливо створити органічної нації і національної свідомості [5, с. 272]. Негативною рисою демократії, на думку українського філософа, є індивідуалізм, який набирає необмеженого характеру і руйнує в суспільстві основи дисципліни і правопорядку. За таких умов, державна влада стає знаряддям приватних інтересів певних соціальних груп (багатіїв-плутократів чи клептократів), виразником яких стають численні партії-ширми найманих професійних політиків з-поміж інтелігенції, здебільшого позбавлених почуття політичної відповідальності [8, с. 249].

Наведені критичні аргументи В. Липинського по відношенню до демократії, можна екстраполювати по відношенню до сучасності. Основними негативними факторами демократії у процесі державотворення виступають:

- ігнорування ролі еліти у державотворчому процесі, що обумовлює слабкість керівного ядра українського національно-демократичного руху;
- автономізм української демократії, побоювання радикальних вимог державної незалежності України;
- нігілістичне ставлення до державних інституцій, непоодинокі факти нехтування правовими нормами, слабкість легітимізму;
- низька ефективність парламентських методів розв'язання глибоких соціально-економічних проблем країни в переломні часи;
- однобічно позитивне ставлення до ролі народних мас;
- прагнення до створення режиму необмеженого народовладдя;
- відсутність раціонально обґрунтованої, зваженої стратегії державотворення, творення держави «явочним порядком»;
- засилля популізму, анархізму і соціалізму;
- дроблення сил демократії та їх взаємне протистояння [8, с. 250; 6, с. 37-38].

Наведені В. Липинським аргументи про недоліки демократії, чітко можна прослідкувати у сучасних суспільно-політичних і правових реаліях. Так, можна ствердно констатувати про ігнорування ролі еліти у державному процесі. Більше того, в

українському суспільстві трансформувалося саме уявлення про еліту, до якої відносять виключно представників політичної та духовної сфер, тоді як наукова, технічна та духовна еліта залишаються поза межами державних владних інституцій. Іншим негативним фактором демократії у сучасних реаліях, є нігілістичне ставлення до державних інституцій та нехтування правовими нормами. Українська правова ментальність побудована таким чином, що негативне ставлення до влади чи до окремих політиків, провокує часткове або повне несприйняття органів державної влади та ігнорування законів.

Цікавим аргументом В. Липинського проти демократії є теза про низьку ефективність парламентських методів розв'язання соціально-економічних проблем у країні. Вітчизняні правові реалії є цілковитим підтвердженням цього. Існуюча політична та економічна криза в державі, неможливість її розв'язання спровоковані політичним протистоянням між опозицією та правлячими силами, що унеможливує досягнення політичного консенсусу та розв'язання існуючих проблем. Взаємопов'язаним з цією проблемою є і одностороннє ставлення до ролі народних мас, актуалізація уваги до якої відбувається тільки напередодні та під час виборчих кампаній чи організації різного роду плебісцитів.

Сучасна політична ситуація в країні підтверджує також ще одну тезу В. Липинського про засилля популізму, який в наші дні став основним аргументом політичної діяльності і основним дієвим механізмом нагромадження політичного авторитету та популярності політиків з боку народних мас. Популізм, як найсприятливіша форма поширення серед широких верств суспільства власних правових ідей, є дієвим засобом набуття політичного авторитету. Зрештою популізм є основою сучасної вітчизняної правової ідеології, як ідеології перехідного періоду державотворення.

Основним з аргументів В. Липинського проти демократії, на нашу думку, є відсутність раціонально обґрунтованої стратегії державотворення та дроблення демократичних сил. Впродовж останніх двадцяти років незалежності, усі українські політичні сили намагалися сформуванню власну концепцію державотворення, послуговуючись при цьому власними стереотипами та суб'єктивними переконаннями. Наслідком цього є формування традиційного для України явища – формування концепцій розвитку країни після кожних президентських чи парламентських виборів. Досвід останніх років доводить, що жодна з концепцій не була організована або її реалізація перешкоджалася в силу суб'єктивних чи об'єктивних причин – відсутність порозуміння між політичними силами, економічна криза.

Таким чином, доводи В. Липинського по відношенню до критики демократії та ідеологізації класократичної форми державного устрою мають вагомий вплив та віддзеркалення на суспільно-політичних реаліях сьогодення. В цьому аспекті, набуває актуальності також теза В. Липинського про націотворчий процес державотворення, у якому основна роль відводиться саме еліті без огляду на її походження (не лише політична та економічна). З іншого боку, цей процес не може бути реалізований без чіткої дисципліни, правопорядку, політичної культури широких верств суспільства, тоді як в країні існує нігілістичне ставлення до державних інституцій.

Висновки. Проаналізувавши правовий зміст ідеології українського консерватизму, філософсько-правові та державницькі погляди В. Липинського можна прийти до таких висновків:

1. Український консерватизм, як правова ідеологія сформувався в роки національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. і був зумовлений сукупністю об'єктивних

та суб'єктивних історико-правових причин, основною з яких був пошук шляхів до відновлення національної державності;

2. Ідеологом і основоположником українського консерватизму є В. Липинський, який сформулював власну концепцію державотворення, виділивши три основні форми державного устрою – класократію, демократію та охлократію. Визначальним чинником державотворення на його думку виступає націотворення та територіальний патріотизм;

3. Запропоновані В. Липинським негативні фактори демократичного ладу, чітко екстраполюються на сучасну суспільно-політичну ситуацію в країні, і характеризуються як нігілістичним ставленням до органів влади, поширенням популізму так і ігноруванням ролі еліт в процесі державотворення, як і відсутність власне обґрунтованої концепції останньої;

4. На сучасну неоконсервативну думку України чималий вплив має консервативна ідеологія початку ХХ ст. оскільки основними рисами є ідеї патріотизму, розвитку культури, встановлення правопорядку та політичної дисципліни. Сьогодні спостерігається особливе акцентування уваги на економічних проблемах та відмова від клерикалізму і правової ідеології авторитарної влади.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія Українознавства. – Т. 3. // Гол. редактор Вол. Кубійович. – Львів: Вид-во «Молоде життя» НТШ, 1994. – 1200 с.
2. Керк Р. Основи і принципи консерватизму / Р. Керк; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий // Консерватизм: Антологія. – К. : Смолоскип, 1998. – С. 3–19.
3. Козак Н. Український консерватизм у ХХ столітті / Н. Козак // Етнокультурні проблеми політичного процесу в Україні: Колективна монографія. – Львів, 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.westukr.itgo.com/n_kozak.html.
4. Короткий оксфордський політичний словник / За ред. І. Макліна, А. Макмілана; пер з англ. – Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 779 с.
5. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму (писані 1919-1926 рр.) / В. Липинський. – Нью-Йорк, 1926. – 470 с.
6. Лінецький С. Чи був В.Липинський анти демократом? (До питання про оцінку політичних поглядів мислителя) / С. Лінецький // Молода Нація. – 1996. – № 2. – С. 29-42.
7. Майданюк В. Консерватизм як ідеологія: критерії та основні принципи / В. Майданюк // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Вип. 112/2010. Серія: Політологія. – Севастополь, 2010. – С. 132-136.
8. Манелюк Ю. Націотворча теорія держави В.Липинського / Ю. Манелюк // Studia Politologica Ucraino-Polona. Випуск 1. – Житомир-Київ-Краків : Вид-во Євгенка О., 2011. – С. 248-252.
9. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. – К. : Генеза, 1997. – 400 с.
10. Турченко Ф. Г. Українська самостійницька ідея на зламі епох (сер. ХІХ ст. – 1917 р.) / Ф. Г. Турченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sites.znu.edu.ua/historySciWorks/1/turchenko.pdf>.
11. Чупрій Л. Вплив консервативних ідей В.Липинського на сучасні вітчизняні державотворчі концепції / Л. Чупрій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bulava.info/chupriy-vplyv.html>.

Луцкий А. И. Правовое содержание идеологии украинского консерватизма

В статье осуществляется анализ основных принципов правовых идей украинского консерватизма. Раскрываются взгляды на государство и право основателя отечественного консерватизма В. Липинского. Анализируются предложенные им идеи нации и территориального патриотизма, как основные идеологические составляющие украинского консервативного мировоззрения. Устанавливается связь между взглядами В. Липинского и современным неоконсерватизмом в Украине.

Ключевые слова: консерватизм, неоконсерватизм, нации, идеология, правовое содержание, классократия, демократия.

Lutskyi A. I. The legal status of Ukrainian ideology of conservatism

The paper analyzes the basic principles of legal ideas Ukrainian conservatism. Reveals the views of the state and the right of national founder of conservatism V. Lypynskoho. Characterized he proposed the idea of nation-building and territorial patriotism as the main ideological components of the conservative worldview Ukrainian. The connection between the views V. Lypynskoho and modern neoconservatism in Ukraine.

Key words: conservatism, neoconservatism, of nation-building ideology, law content klasokratiya, democracy.

